

Милош Милошевић

ДИЛЕМЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ МЛЕТАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ПРЕМА КОТОРУ И ПОМОРСКИМ НАСЕЉИМА КОТОРСКОГ ЗАЛИВА

Када се имају у виду само нормативни акти и упутства власти током млетачке владавине (1420—1797), стиче се углавном прилично уједначена слика о економској политици Републике. Са повременим, али релативно кратким, колебањима, у начелу се ишло на обавезу прве понуде трговачке робе граду Венецији, односно на јасно фаворизирање и протекционизам метрополе.

Поред утврђивања основа такве економске политике, од значаја је пратити и како се она формирала и да ли су постојале значајније снаге које су предлагале и друга рјешења. У позитивном случају треба уочити праве садржаје и утицаје одређених дилема у ставовима, које су се још појачавале дјеловањем разних објективних историјских фактора. А ови су опет утицали у далеко јачој и оштријој мјери баш зато што је економска политика била руковођена уском рачуницом искључивости и затворености и невођењем рачуна о виталним интересима ширих региона посједа и градова. Наравно, није могуће детаљније пратити разна схватања и резултате гласања у бројним форумима Републике, иако понекад и о томе има података, као 1524. године. Тада је посебна сједница Вијећа четрдесеторице посвећена питању заузимања крутог или либералног става према трговини Котора, па се гласало са 120 према 50 гласова за крути став. И поред добре натполовичне већине, и број опозиционих гласова био је веома озбиљан. Симптоматично је да су се ранији представници млетачких власти у Котору, као добри познаваоци локалних прилика, често касније, када су се враћали у Млетке, чврсто залагали за интересе Котора. Међутим, код формирања економске политике у метрополи ипак је преовладавала тежња да се само сачува благостање и богатство Венеције, које је иначе видно опадало и долазило у тешке кризе, а без већих удубљивања у сложену ситуацију далеких градова и опасности од њиховог сиромашења.

Дилеме су се кретале око питања шта је заправо млетачки интерес. Да ли само уска и тренутна корист Млетака, или дале-

ковиднија политика, опет у властитом интересу, да се не поткопа економија градова на свом посједу и да их се не сведе на го-ло подмиривање основних потреба. Не без дилема, али у тим начелним дискусијама преовладавало је оно прво.¹ Само је то у пракси било често мијењано, нарочито под утицајем објективних ратних и других неприлика, али и упорним поморским иницијативама самог становништва Боке на ратном и трговачком пољу, нарочито у XVII и XVIII стољећу.

Свакако, сви дукали, терминације, представке, дискусије у Сенату и сл., одражавају само један вид проблема, јер се преко њих прати само правна акција Републике у одређеном историјском тренутку и принципијелни ставови њене политике. Неопходно је да се та слика надопуни и провјери архивском траком текуће трговачке праксе, уколико је сачувана и проучена, иако ту провјеру није лако са сигурношћу извести. Па ипак, ако би се са доста права претпоставило да ови досада истражени и обрађени подаци из XV и XVIII ст. одражавају неке типичне процесе који дозвољавају и шира уопштавања, могло би се закључити да се прилично мијења слика добијена на основу самих нормативних аката. Јер нарочито разне војно-политичке и ратне потребе, тако често присутне у прва три вијека млетачке владавине, затим озбиљне несташице и глади, нарочито у Далмацији, потреба антипиратске акције и од стране трговачких бродова и појава веома развијеног кријумчарења, све је то својом гвозденом животном логиком условљавало одређену либерализацију трговине у пракси. То је важно да се подвуче, иако то не значи опет да је трговина у пракси била сасвим слободна. Она је свакако мање-више била стално кочена, али су се и Котор и друга поморска насеља на разне легалне и илегалне начине снажно опирали наметаним стегама дириговане привреде ограничења, користећи се обилно свим објективним факторима, који су им ишли у прилог. Уосталом, и онај познати карактеристичан просперитет низа приморских бокељских насеља у XVII и XVIII ст., једноставно и не би био могућ да су се крајње досљедно и непромјенљиво проводила начела дискриминаторске економске политике Венеције према Боки. Наравно, ту је Република опет имала своју рачуницу и знала шта заправо стварно добија ако на војном и трговачком плану користи људски потенцијал Боке, и зато попушта у правцу либерализација трговине.

¹ За XV ст. проф. И. Божић послје својих анализа даје сажету и прецизну дефиницију: „Млетачке мјере ишле су за тим да се трговина Котора и осталих градова на Зетском приморју сведе на размјену домаћих производа за храну и најосновније предмете потрошње, с једне стране, а њихова посредничка улога у размјени балканских сировина за производе западноевропског, у првом реду италијанског, занатства да постане услужна дјелатност у монополистичкој политици Млетачке републике, с друге стране“. *Историја Црне Горе 2/II*, Титоград 1970, стр. 252.

У осцилацијама између два разна начелна гледишта, а нарочито у разликама између теорије и праксе, пролази највећи дио млетачке владавине и њене економске политике.

Све што је речено природно условљава подјелу даљих излагања у двије цјелине. У првој ће бити ријечи о споменутиим начелима и нормативним ставовима Млетачке Републике, а у другој о досада објављеним поморско-трговачким путовањима током млетачке владавине.

I

Повећана забринутост Млечана за благостање своје државе, а нарочито метрополе Венеције у XV ст., дошло је послје смањења трговачке конјунктуре из XIV ст. и све јачег турског притиска, са губљењем територија и уходаних трговачких веза у Малој Азији, на Леванту и Балкану, а за нас посебно значајно, на албанском приморју и у Зети.

Све је то доприносило да се интерес за критичну источнојадранску обалу у XV ст. јако повећавао. Аргументи су били јасни. Република је још брижљивије хтјела да осигура Јадран као „своје море“, а у ствари једини пролаз за своје трговачке и војне бродове. Пуна слобода и сигурност навигације дуж источнојадранске обале представљала је за Венецију апсолутно неопходан услов за обављање меритеранске и океанске трговине. Туда су Венецији пристизали житарице, вино, уље и други прехранбени производи са посједа на јонским отоцима, из Грчке, посебно источног Пелопонеза (Romania), са Крита и са Сицилије.² Зато је Република тежила да добије источнојадранске градове, купљене 1409. год., а стварно добијене 1420. године, и да њихове економије веже и подреди потребама своје метрополе. Бока је у томе била у изузетно тешком положају, као задуго (послије 1571. год.) географски најудаљенији млетачки посјед на источнојадранској обали од Венеције. А то је у доба једрењака био веома значајан фактор. И баш због те своје географске и економске условљености, Котор је раније традиционално био трговачки окренут Пуљи и Грчкој и другим ближним сјевернијим лукама обје јадранске обале.

Пропис о трговачком фаворизирању града Венеције на рачун свих градова млетачке Далмације, први пут је донесен 1422. год., иако је још тада, умјесто забране и проглашавања контрабанда, притисак вршен само повећаним царинама, а пропис је брзо био ублажен или мијењан. Радило се о тражењу Задрана 27. марта 1422. године. Поводом тога Млеци су тада први пут прогласили начело да се трговачка роба из цијеле Далмације упућује у град Венецију и њену околину, подвлачећи као

² Gino Luzzatto, *Storia economica di Venezia dal XI al XVI secolo*, Venezia 1961, стр. 154 и 158.

аргументат једноставно да ови за тим артиклима имају потребу. И та њихова потреба остаје главно правдање за донашање такве одлуке.³ А ако се ипак буде хтјела превозити роба негдје друго, то се није забрањивало, али су се трговци оптерећивали плаћањем двоструке царине, што је практично доводило до покупљења артикала. Прва се мјесна царина плаћала тамо куда је роба увожена, односно одакле се извозила, а друга је била млетачка царина, која би се морала платити да је роба стигла у Венецију.⁴ На протесте Задрана, упућене већ 7. априла, дозволила се само слободна продаја вина, али не и осталих артикала. Тада је дословце поновљено само начело двоструких царина, односно фаворизирања града Венеције, као и да то важи за све далматинске градове.⁶

Па ипак, на бројније протесте градова у августу 1422. год. млетачка влада ослобађа трговину далматинских градова од тако неповољних царинских терета и одобрава да се, уз наплату нормалне царине, извозе уље, сир и остала роба „гдјегод желе“.^{6а}

Треба још споменути да и прије 1422. год. постоји једно млетачко ограничење дато Котору, иако оно није било дио неке нове економске политике, него само донијета одлука на поднијету молбу. На тражење града, наиме, да му се у ратно доба одобри набавка албанских житарица, у дукали Тома Моћенига од 28. априла 1421. год. одобрава се откуп извјесне количине житарица, али једино за потребе града. То је значило откуп малих количина, за потрошњу становништва. Треба нагласити да су и сами Которани на такав начин стилизирали своју молбу.⁶ Венеција је о томе обавијестила ректоре Драча и Љеша.

Послије првих колебања из 1422. год., дукалом од 27. XI 1425. год. прокламован је компромисни принцип, по коме се, са пуно права, повело рачуна о географској удаљености града Венеције од појединих посједа, па је постављена граница код најјужнијег рта полуотока Истре, Промонтура (Камењак). Све сјеверније од тог положаја према Венецији (*intra*), морало је робу упућивати искључиво за Венецију, док је за цијелу Далмацију, према југоистоку, па и за Боку (*supra*), остао на снази либерални принцип трговања.⁷ Такав принцип слободе трговине декларисан је и у вучитрнском анексу мира послвије другог скадар-

³ Шиме Љубић, *Листине о одношајих између јужног славенства и Млетачке Републике*, ЈАЗУ VIII, Загреб 1886, стр. 148.

⁴ Исто, стр. 149.

⁵ Исто, 153—154.

^{5а}) *Листине IX*, 7.

⁶ *Листине VIII*, 92.

⁷ *Листине IX*, 7. Грга Новак, *Повијест Сплита II*, Сплит 1961, стр. 26—28.

⁸ *Листине IX*, 12.

ског рата 1426. год. и то за све артикле,⁸ док је у смедеревском уговору 1435. год. Котор и директно споменут.⁹

Међутим, у деценији између 1430—1440. год. Венеција је поновно, али сада у неким важним и таксативно набројеним артиклима (тканина, кожа, жељезо, катран), донијела забрану трговања за цијелу Далмацију, па су чак и везе између приморских комуна контролисане.¹⁰

За Котор је, опет, увијек било отворено витално питање трговачких односа са Пуљом и Маркама и на томе је нарочито инсистирано. Средином XV ст., последије буне и пацификације Грља и заслуга Котора за посредовање и војну помоћ Стефанице Црнојевића, поновно се поставило питање дозволе трговања 27. VII 1452. године. Изасланик Котора Никола Трипов Болица излаже оне раније трговачке везе и износи потребу њихових обнављања, истичући да се трговало на принципу замјене са масноћама и осталом робом, и то: у Пуљи, Маркама, Грчкој (Пелопонезу) и Албанији. Млетачка влада, међутим, не прихваћа те традиције, него упућује Которане у првом реду у оквиру свог посједа, на Далмацију, непомињући да тамо могу слати све своје продукте. У истом документу наводе се и важни артикли за које је, око пола године раније (15. I 1452), млетачка влада већ била забранила извоз из Далмације у Марке и Пуљу (сир, кожа, мед, раша, сол и слана риба). Ипак, што се тиче захтјева Которана о слободном трговању са Маркама и Пуљом, дозволило се само нешто мало таксативно набројених артикала, а тиме и незнатно ублажило начело дириговане трговине само са Венецијом и Далмацијом. Али ту се ради само о уљу (једино за градску употребу), вину, сланом месу и ситнијим прехранбеним производима, што се, уосталом, иначе и увозило из Марке и Пуље у Далмацију.¹¹

Опет, свега неколико мјесеци касније (16. VIII 1452) изда-та је нова дукала, са далеко већом и значајнијом либерализацијом трговине са Пуљом и Маркама. То се односило на цијелу Далмацију, подразумијевајући ту и Котор. Укидајући наведена ограничења од 15. I 1452. год., укинута је и дотадашња забрана извоза смоле, гвожђа, воска, тканина, крмеза и бакра из градова Далмације у Пуљу и Марке. Све се то раније смјело извозити једино у Венецију. Али истовремено је био забрањен и увоз неке трговачке робе из Пуље и Марака, а посебно неке врсте памучног предива.¹² У овој одлуци се сасвим отворено излаже је-

⁸ Уговор прокламује слободну трговину сољу и другим трговачким артиклима и са Котором и Скадром. Ту се наводи да деспотови људи нису дозвољавали караванама да иду ни за Котор, ни за Скадар. *Листине IX*, 83.

¹⁰ Тако 1430—1433. године за тканине, 1438. године за жељезо, 1439. за кожу, а 1440. године за катран. Г. Новак, *Повијест Сплита*, стр. 28—29.

¹¹ *Листине IX*, 438.

¹² ». . . species gothoni filati«. Вјероватно треба »cothoni. *Листине IX*, 449.

дан изванредно важан аргуменат, који ће се и касније чешће наводити, а то је да се увидјело како дотадашња политика искључивог дириговања трговине на Венецију уништава Далмацију, а повећава приходе Дубровнику и „повећава његово бродовље и поморско особље“ Јер ако се забрањује трговање млетачким поданицима, Дубровчани остају на тржиштима сами и без конкуренције, па ће цјелокупни восак, тканине, крмез и други артикли, који су се превозили на подручје Републике, искључиво ићи на Дубровник. Ето то су били отворено и веома тачно изнијети разлози укидања раније забране трговања.¹³ А то је, наравно, ишло у прилог которском ставу и свима онима који су се борили за либерализацију трговине. У ствари, аргументација је била преузета из захтјева Сплићана.¹⁴

У овом се тренутку, дакле, било увидјело да централизована економска политика Републике посредно фаворизира слободни Дубровник, а све на штету градова млетачке источнојадранске обале, нарочито оних јужних. И та дилема, како ће се и даље видјети, остаје трајна окосница два супротна става у вези с економском политиком Венеције. Ти ће исти ставови поновно доћи до изражаја преко седамдесет година касније (1524. год.), у вези са Котором и проблемом либерализације његове трговине.¹⁵ Али још средином XV ст. и касније, брзо се враћа стари крути став забране слободног трговања и искључиве везаности за тржиште Венеције.¹⁶

У другој половини XV ст. дошло је до нових сукоба око Котора и турско-млетачког рата (1463—1479), што све утиче и на трговачке везе. Познато је да је послјије турског освајања Србије, Босне и Херцеговине султан забранио извоз сребра, крмеза, свиле и воска са територија турске царевине.¹⁷

Треба још имати у виду да је Млетачка Република, поред изложених крупних и начелних ставова, који су се, уосталом, доста брзо и мијењали, издавала и низ појединачних, исто доста промјенљивих, дозвола или забрана, које се не слажу, или само дјелимично слажу, са прокламираним принципима. Али начела су ипак остајала као база.

Нарочито се за житарице из Албаније морао повремено дозвољавати увоз, јер се радило о витално неопходним артиклима за издржавање поданика. А Венецији је морало бити стало да, уз кнежеву контролу те трговине, омогућава прехрану Котора, али не и ширу, извозну трговину Бокелја. До одобравања увоза житарица дошло је на захтјев Котора 4. маја 1424. год., и

¹³ *Листине IX*, 449.

¹⁴ Г. Новак, *Повијест Сплита*, II, стр. 31—32.

¹⁵ *I diarii di Marino Sanuto*, Venezia 1879—1903, св. XXXVI, стр. 531—532.

¹⁶ „vendi non possit ne conduci alio quam Venetiis.“ *Листине X*, 193 и 198.

¹⁷ Др Иван Божић, *Котор после прихватања млетачке власти, 12 вјекова бокелске морнарице*, Београд 1972, стр. 41.

то из Драча и Бојане. Том приликом се укинуло плаћање таксе («arboragio»), као што је то и раније било. Контрола Венеције била је замишљена преко писмених дозвола, које ће издавати кнез, а уз изричну забрану евентуалног искрцавања житарица на неком другом мјесту ван Котора. Интенција је била да у Котор долази само толико житарица колико је то неопходно за издржавање града.¹⁸ Пропуснице за трговину тога типа издаване су, поред 1424. год., још и 1441, 1443, 1463. за 1.500 стара и 1463. год. за 6000 стара.

Пред опасношћу од глади 1441. год. правио се још један изузетак. И поред забране изнајмљивања страних бродова, донесене 11. фебруара 1433. год., одобрено је 2. маја и 9. новембра 1441. год. да се и страни бродови користе, али искључиво у циљу превоза житарица.¹⁹

Али Котор је и даље, упркос забрана, трговао релативно слободно. Тако су се у августу 1499. год. у Марке извозиле грубе тканине, платно, свила и сл. Чак се том приликом добило и званично одобрење провидура. Зато је Република морала опомињати свога представника власти да не издаје таква „протузаконита писма“.²⁰ Провидур је, по свој прилици, припадао оној струји која је сматрала да Котор треба подржавати у његовим природним и уходаним трговачким токовима, макар и против законских прописа и ставова о кријумчарењу.

Јер Котор је био у посебно тешкој ситуацији. Провидур Зен 1506. год. износи Сенату директну опасност у којој се налази утврђење „лишено било каквих прихода, а нарочито прехрамбених артикала“ На то се бирократски спремно реагира и опомиње. Дужд то хвали и наређује да савјетници донесу одговарајуће одлуке. Међутим, економско гушење и немаштина остају по старом, а Сануто у свом Дневнику додаје заједљиву и лаконску примједбу о инертности, у многоме типичној за гломазни апарат и већ осиромашену Републику: »Et nihil fecerunt«.²¹

Ипак се неким економским мјерама хтјело помоћи Котору, али су отпори томе били јачи. У средишту пажње остају напори око укидања забрана трговања са Пуљом, што би јако ојачало Котор. У том смислу је изузетно симптоматично већ споменуто засједање Сената у Венецији 1524. год., посвећено Котору и том начелном ставу. Оно је нарочито важно, јер ако се дилеме око економске политике већином могу дедуцирати или наслуђивати по извјесним промјенама у ставовима и краћим тек-

¹⁸ Др Г. Чremoшник, *Которски дукали и друге листине*, Сарајево 1922, стр. 127.

¹⁹ »...pro ubertate terre sue neve ille populus famem paciatur...possint nabulizare navigia et barchosia forensium...pro aducendo sibi frumenta et non aliam rem...«. Историјски архив Котор (ЈАК), R II, 13. Таква се дозвола потврдила и 2. VIII 1443. год., а набавка је била важна за териториј цијеле Републике. Исто, R II, 13.

²⁰ I diarii di Marino Sanuto... II, стр. 1110.

²¹ Исто, VI стр. 369.

стовима у нормативним актима, у Дневнику Марина Санута сачуван је један изванредно важан документ другог карактера. Преко њега у ствари присуствујемо једној сједници Вијећа четрдесеторице у аугусту 1524. год., искључиво посвећеној питању поморске трговине Котора и ставовима млетачке економске политике. Сануто, не без чуђења, наводи да је Лука Трун, који је заступао либерализацију которске трговине, тада у дискусији говорио чак два сата.²² Иако детаљи оштре дебате која се развила, наравно, нису у Дневнику опширно изложени, ипак Сануто даје кратке, али садржајне приказе ставова и наводи њихове протагонисте. Почело се са предлогом савјетника Вијећа Луке Труна, који је поставио формални предлог да Вијеће четрдесеторице дозволи слободну трговину Котора и укине раније донијета ограничења.²³ На то је савјетник Михаило Морезини (Michiel Morexini) дао протупредлог на линији дириговане трговине, тј. да Которани треба да довозе своју робу (восак и сл.) у Венецију. Ипак је прихватио једну олакшицу, а та је да се царина убира само за половину предвиђеног износа.²⁴ Око та два веома различита предлога развила се жива дискусија. Карактеристично је да први узима ријеч Павле Валаресо (Polo Valaresso), који је раније био провидур у Котору. Он је енергично подржао Труна, наводећи да, ако се Которанима не омогући слободна трговина, „они неће моћи живјети“.²⁵ Међутим, представник Вијећа умољених Павле Приоли (Polo di Prioli) оштро устаје против изнијетих ставова, сматрајући да би они упропастили млетачку трговину. И провидур за трговину исто је осудио такве ставове, јер би се упропастили млетачки приходи од царине и трошарине. Дакле, и у једном и у другом случају употребљен је тежак израз „упропастити“ (ruinar). У таквој атмосфери оштрог отпора високих представника званичне политике, Трун је два сата покушавао да брани своје ставове, али без успјеха. Морезини је поново заступао онај раније дати предлог искључивог фаворизирања Венеције, па је такав став и изгласан са 120 гласова. Ипак, Трунову, односно которску тезу слободне трговине подржало је 50 гласова вијећника. На овом се документу вриједило дуже задржати, јер се ту баш јасно види како су те начел-

²² »...stete do hore in renga, fo molto longo«. Исто XXXVI, стр. 531—532.

²³ »...che quelli di Cataro de coetero possino navicar con il suo soravento, et sia revocada le parte presa in questo Consejo«. Исто. Овдје треба посебно подвући да смо израз »navicar con il suo soravento« схватили у ширем смислу слободне трговине, наиме: пловити тамо гдје је повољно и корисно. На основу контекста и логике цијелог документа сматрали смо да треба искључити друго уже и више географско-навигационо тумачење термина, иако се оно често среће у архивским документима. По њему би »sottovento« (под вјетром) био појас мора и копна према јужној и средњој Италији (Пуља и Марке), а »sopravento« (или »soravento«) тј. над вјетром, област далматинске обале.

²⁴ »...che li detti da Cataro potesseno portar in questa cita le loro cose, zere etc., a mezzo dazio...«, *I diarii di Marino Sanuto...*, XXXVI, 531—532.

²⁵ »...se non li è concesso questo non poleno viver etc«. Исто.

не дилеме ипак биле живе и како су се озбиљно рјешавале. Од свега овога је Котор ипак имао одређених користи, јер је од 1524. год. за своју робу у Венецији плаћао половину царинског износа. А стварна трговина је и даље ишла својим токовима.

Од XVI ст. па даље, Млетачка Република је све јасније уочавала да се, поред Котора, који је имао своју древну поморску и трговачку традицију, тежње многих других насеља у Заливу за развојем поморства могу веома добро искористити за стварање снажног поморског и сухоземног одбрамбеног појаса према пиратима и Турцима. Радило се о комплетним насељима приобалног подручја. Боча је била богат извор квалитетних помораца, спремних да лако напусте свој дотадашњи ситноземљораднички и најамнички посјед. Значајнија организација нове караванске трговине са залеђем није постојала. Велики дио приобалног станаовништва формално је протјеран на море, и то не само због оног малог и неплодног појаса земље, окруженог голим красом, него и зато што му которско племство није дозвољавало да се развија, а нарочито да шири винограде, а тиме и бољи живот. Република је све више уочавала да у сопственоме интересу треба подржавати те упорне и способне људе да нађу неки излаз. Ти вјешти поморци и трговци и храбри ратници били су спремни да гину и да преузму опасну посредничку улогу, нарочито између житородних крајева Албаније и Грчке, тада под Турцима, и Далмације, Истре и Венеције. Тим насељима у Заливу млетачке власти су почеле додјељивати статус поморског насеља, претварати их у општине, дијелећи појединцима похвалнице, титуле и медаље. А изнад свега награђивали су их царинским олакшицама, што је омогућавало да се богате. Поморска трговина доноси извјестан просперитет, али само привилегована и кријумчарска може довести до већих акумулација и благостања.

Иницијативе у том процесу нису биле у рукама Млетачке Републике, него у рукама самих Бокела. Они праве притисак на Котор, на домаћу власт, на Венецију и уз велике жртве упорно траже, намећу се и пробијају на тржишта. Власт је у почетку пасивна и заузета другим бригаама, а и которско племство се, губећи иницијативу, грчевито бори против самосталног наступања свог подређеног „контада“. Перспективе „града-тврђаве“ и „контада-антемурала“ била је пасивно уклапање у туђу милитареску. Али умјесто судбине сиромашног становника тврђаве, мануелног радника или слабо плаћеног војника, Бокели су одабрали властити пут поморско-трговачког успона.

Колико је пробијање на страна тржишта било тешко добро илуструје текст декрета Вијећа десеторице, још од 19. маја 1451. год. у вези с оснивањем бокелске братовштине св. Ђорђа и Трипуна у Венецији. И само Вијеће је пратило тај „бескрајан“ прилив бокелских помораца „измучених до смрти или малксалих, који од неимаштине и глади умиру, немајући ни пот-

поре ни помоћи било од које особе на овоме свијету, зато што су странци. . .“²⁶

Као што су касније настајале сухоземне регуларне и не-регуларне млетачке трупе, састављене од домаћих војника («nazionali» и хајдуци), тако је без посебног млетачког труда и трошка настајала нека врста нерегуларне домаће „ратне морнарице“. Било је веома скупо, и зато тада Републици немогуће, да то остварује на уобичајени начин. Република је стога подржавала већ постојеће поморско-трговачке тенденције у Заливу и бенефицирала њихову трговину. Тако су се на истој линији нашли тежње и интереси бокелских помораца и интереси Републике. А тада се, уосталом, није ни могло трговати ако се није посједовало довољно спремности да се ступи у оружану борбу и ако трговачки једрењак није истовремено био и донекле наоружани ратни брод.

Али и према тим младим поморским насељима, у првом реду Перасту, а затим Прчању, Доброти и Столиву, Република се исто одлучује да примијени старо начело трговачког фаворизирања Венеције. Оно се износи 28. XI 1519. и 3. I 1520. год., да би се почетком XVIII ст., а и касније, нарочито упорно понављало у читавом низу одредаба (10. III, 1707, 10. VII 1709, 17. VI 1711, 25. VII 1712, 20. IX 1713. год. и даље). Сви бродови који товаре било какву робу у јадранским лукама под влашћу Млетачке Републике имају законску обавезу да са теретом доплове у Венецију. То важи и за млетачке поданике и за странце, без обзира на власништво брода. Никакви се изговори за искрцавање робе у Далмацији неће узети у обзир.²⁷ Занимљиво је да 1713. год., када ово одређује, генерални провидур Карло Пизани, наводећи мали историјат таквог става, као прву званичну форму, лацију наводи ону из 1519. год., не знајући, вјероватно, за први такав, већ споменути, став из 1422. године.

Међутим, како ћемо видјети, и поред таквог званичног курса, до пада Републике и постојања контроле путних испра-

II

Истраживање конкретне трговачке праксе веома је сложен и дуготрајан посао. Према досада дјелимично обрађеним подацима архива Котора, Херцеговога и Пераста, и то само једног дијела XV и XVIII ст., јасно је да се и у тој грађи ради о доста

²⁶ Michelangelo Muraro, Victor Carpaccio, Milano 1956, 7. Нико Луковић, *Братовштина бокелских помораца св. Ђорђа и Трипуна у Млецима*, ГПМК VI, 1957. год., стр. 35.

²⁷ ». . . li bastimenti sudditi ch' entrassero nel Golfo o nel Golfo e ne Porti soggetti al Dominio caricarono merci di qualunque natura, dovessero condurne le medesime alla Serenissima Dominante.« ИАК, UPM XXXV, 225/т).

ва, давања депозита и процеса против изгредника, стварна трговачка активност је ишла великим дијелом својим путевима. оскудним и фрагментарно сачуваним подацима, које би требало стрпљиво допунити у првом реду изворима Венеције, Задра и Дубровника. Али и у том случају нема много наде да би се сасвим употпунила слика, нарочито не оне кријумчарске трговине која је посебно интересантна, а текла је скривено као понорница. И баш повремена тако упорна борба млетачких власти да обезбиједи поштовање својих правних и царинских прописа, који су дугим деценијама и стољећима увијек поновно донашани и кршени, најсигурнији је доказ њиховог исто тако упорног непоштовања. О појави кршења прописа и кријумчарења говоре судски процеси и кажњавања извјесних помораца затечених у преступима. А онда су долазили периоди ратова, глади, па и немара власти, када су све норме и прописи падали.

Па ипак нема довољно разлога ни да се сумња да **ови, макар** и непотпуно сачувани подаци не откривају неке стварне правце развоја и процесе, типичне за то вријеме.

Што се тиче трговине Котора у XV ст. треба прије свега имати у виду да се рари о објективно изузетно тешким приликама ратова, грбљских буна и политичких превирања када град није ни могао предузимати неке веће трговачке иницијативе. Свакако, на основу нотарских списа из XV ст., у којима у ствари нема путних исправа па су подаци о поморској трговини само индиректно забиљежени у разним приватноправним документима, могу се утврдити слиједеће појединости. Од неколико сачуваних примјера трговачких уговора послѣ преузимања млетачке власти 13. маја 1420. год., у ствари наставља се традиција трговачких веза са Пуљом. Истина, када је бродовласник Шимун Ђуров Роза одредио 28. јула 1420. год. капетана за своју „коку“, у датом овлаштењу наводи се широки круг трговачких лука, који је, вјероватно, индикативан јер набраја потенцијалне поморске трговачке везе Котора тога времена, и то овим редом: Дубровник, Трани, Барлета, Манфредонија, Бари, Сицилија, Корчула, Сплит, Шибеник, Трогир, Задар, Венеција, Анкона и Фермо. Занимљиво је да је неколико деценија касније у чл. XI статута Которске морнарице (1463. год.) забиљежен један сличан круг трговачке активности которских помораца: Пуља, Марке, источна обала Пелопонеза (Romania), Венеција, Далмација и Албанија. Свуда се примјећује спомињање на првом мјесту географски ближих лука, нарочито јужне Италије и Грчке, а не даљег сјевера и Венеције.

Прво путовање Розине „коке“ у 1420. год. било је са кожама за Барлету, гдје је требало натоварити жито. И Никола Базилијев и Благота Дубровчанин 21. аугуста 1421. год. исто путују за Пуљу по жито.

Послије знатне празнине у изворима од читаве деценије, у шестогодишњем периоду 1430—1435. год. среће се 21 которски

једрењак, али су само два већа брода. Иначе, сва четири споменута страна брода су из јужне Италије (Трани, Молфета, Бриндизи). Путовања Которана су за Пуљу, Трани, Крф, Барлету, Бар, Улцињ, Скадар, Љеш, Бриндизи, Драч, Пирг, Валона и Св. Срђ на Бојани. Сасвим се слична ситуација среће и код даљих података све до 1740. год.,²⁸ иако баш од 1461. до 1470. год. ни нема помена о трговачким путовањима, вјероватно због продирања Турака и све већих опасности за трговину. Према томе, у цјелини, претежно су правци трговачких путовања: јужна Италија, Албанија и Грчка, док се Венеција рјеђе среће.²⁹ Извози се кожа, смокве, коњи и вино, а увозе житарице, со и други прехранбени производи.

Неки артикли били су апсолутно забрањени за увоз, а нарочито тканине. Још је 1433. год и било неке толеранције, а притисак се вршио преко царинских обавеза. Иначе се у Маркама обављала трампа за тканине. Али последије 1460. год. дошло је до оштријег става. Поготово се забрањивала самостална израда тканина у Котору. Од 1463. забрањен је увоз из Анконитанске Марке.³⁰

Извоз вина је од 1428. год. дозвољен за Венецију и Далмацију. Услов је био да то буде домаће вино, са терена которског дистрикта. Увоз вина је био забрањен, и то су сами Которани тражили, тврдећи да већина племића и пучана живе од прихода од вина. Једино је ректор био овлаштен да увезе вино, али само за властиту употребу.³¹

И уважање соли је било забрањено са немлетачких територија. Чак се ни са Косачиног дијела Боке није смјела увозити со. Република је набављала са својих великих албанских солана у Драчу и Валони или на Јадрану са Пага и Кјође (Chioggia), али је нарочити значај стекао Крф. Бокелске солане у дну грбалског поља биле су рлативно малене и због политичких неприлика сасвим несигурне. Зато је и могло доћи до њиховог намјерног уништења, последије одлуке Сената од 24. априла 1453. го-

²⁸ С(тјепчевић)—К(овијанић), *О поморству Боке*, ГПМК I, 63—65; исти, *О поморству Боке средином XV вијека* (1436—1459), ГПМК II, 21—26, Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 1419—1435. године*, ГПМК VI, 1957, стр. 21—30; Исти, *Једрењаци которске луке (1436—1445. године)*, ГПМК VIII, 1959; Исти, *Једрењаци которске луке 1441—1445. године*, ГПМК IX, 1960; *Једрењаци которске луке 1446—1450*, ГПМК, XII, 1964; Исти, *Једрењаци которске луке 1451—1455. године*, ГПМК XIII, 1965; Исти, *Једрењаци которске луке 1456—1460. године*, ГПМК XIV, 1966; Исти, *Једрењаци которске луке 1461—1470. године*, ГПМК XV, 1967.

²⁹ Код овог закључка не треба да нас поколеба ауторово навођење Венеције на првоме мјесту, као луке гдје су се упућивали Которани (ГПМК II, 21 и ГПМК XIV, 35). То је он очито урадио само егземплифкативно наводећи разна мјеста, а не по неком строгом реду стварног трговачког коришћења лука. То, уосталом, произлази и из самих цитираних података у наведеним радовима.

³⁰ Др Г. Чremoшник, *Которски дукали...*, н.д., стр. 141—142, 191, 193.

³¹ Исто, стр. 135 и 168.

дине.³² Иначе со, као државни монопол, имала је огроман значај, и Котор је, окружен сточарским залеђем, морао водити пажљиву бригу о организацији продаје караванима своје властите, или млетачке соли. На тај начин се најсигурније долазило до продуката залеђа (кожа, сухо месо, сир и др.).

Од XVI ст. па даље наводе се привилегије Которске морнарице, опет за трговину са јужном Италијом (Sottovento), па се у изворима цитирају дозволе трговања из 1563. и 1566. године. По мишљењу генералног провидура Анђела Ема, те привилегије нису ни биле укидане, па их је он само поновно потврдио 1714. године. Услов за трговину са Пуљом и Маркама био је само да се ради о артиклима из Боке.³³ Током XVII ст. поморци учлањени у Которску морнарицу користили су разне привилегије, као ослобођење царина на неке транспорте сира из 1633. год., а 1657. год. и потпуно ослобађање царина на сир. Године 1672, у вези с привилегијама Морнарице на Славенској обали (Riva degli Schiavoni) дошло је до даљих ослобађања царина на извоз, а 1675. год. посебно за ракију. А 1676, год. царине је ослобођено и димљено месо.³⁴

У вези с коришћењем Славенског трга у Венецији, 1714. год., генерални провидур наводи да су тамо имали право „без изузетака и промјене трговачких столова (»novità dei banchi«) да продавају и да се трампе са својом робом“ Изрично се каже да се то обављало „од старих времена“ Дјелчић сматра да је најстарија потврда овог привилегија дукала из 1566. године.³⁵ А како је то у пракси изгледало казује један докуменат из 1774. год., у коме се види да је тада стол бр. 6 на споменутој риви у Венецији био резервисан за Которане и да су га водили чланови которске породице Гали (Павле, Фрањо Антунов и Фрањо Павлов). А зј даље одржавање те трговачке активности поновно званично тражи дозволу, и позива се на раније коришћење права, адмирал Вицко Букарин, заједно са прокуратором цркве, и то у име своје лично, Братовштине и Которана. При том се каже да се ради о продаји сухог брављег меса и осталих прехранбених производа. У другој половини XVIII ст. налазе се и рачуни од прихода који примају трговци и адмирал Которске морнарице.³⁶

Али током двадесетак година из прве половине XVIII ст. сачуване су и путне исправе, тако да се могу пратити 389 путовања са 135 патруна или капетана. Што се тиче праваца куда

³² Шиме Љубић, *Листине X*, 6; Г. Чремошник, *Которски дукали...* н.д., стр. 165.

³³ Милош Милошевић, *Носиоци поморске привреде Котора прве половине XVIII вијека*, ГПМК IX, 1960, стр. 125.

³⁴ G. Gelcich, *Storia documentata della Marinerezza Bocchese*, Ragusa 1889, стр. 76—77.

³⁵ Исто, 40, биљ. 1.

³⁶ ИАК, УРМ ССIII, 264—265. (М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Котора*, н.д., 126.

је трговина била упућена, често се трговало са јужном и средњом Италијом (укупно 95 путовања), било да је одређено генерично (Пуља, Sottovento), било да се ради прецизно о Сенигаљи или Анкони. И за Далмацију се много путовало (89 путовања), али поред тог непрецизног одредишта има и доста тачних назнака (Корчула 50, Задар 6, Сплит 2, Хвар 2, и Крк 1 путовање). И за Венецију има доста забиљежених путовања (56 путовања), за Албанију 29, Дубровник 24, док је Левант, Крк и остало незнатно заступљено. — Међу оскудним подацима о артиклима који се извозе најчешће се среће риба, и то бачве сољене рибе, слане јегуље и сољени ципли, затим коже, разне врсте меса, лојанице и др. Неки су артикли, као суха козја кожа са длаком (boldroni), ишли искључиво за Венецију, а друге врсте коже (телећа, овнујска, јарећа и сл.) за Пуљу, Далмацију и Сенигаљу.³⁷

Преко привилегија и традиције Которске морнарице, пробијала су се и друга приморска насеља Которског залива, да би касније самостално живо напредовала. У томе је на првом мјесту био Пераст. Опасност од конкуренције, а касније и незадрживи трговачки елан, довели су Пераст брзо у сукоб са Котором. Почело се од ограничавања рада перашког бродоградилшта 1440. год., као и захтјева да се униште виногради засађени у Перасту. Према Перасту, који је већ у XVI в. имао чврсто организовано занатство и бродоградњу и већ релативно уходану поморску трговину, Котор се понашао слично Венецији према њему самоме. То се јасно види из једне тужбе Пераштана из 1512. год. против Которана, који су их силили да робу искрцавају у Котор и да тамо траже санитарске исправе. Пераст је повео дугу борбу за еманципацију, а главни му је политички капитал био што се истицао у борбама са пиратима. Мора се подвући та јасна веза између поморске привреде Пераста и стечених привилегија са његовом војном улогом. А и положај насеља је био посебно осјетљив, од 1482. год. граничарски, према турском посједу. Читав низ повластица од 1540. год. даље везан је за неке конкретне битке и подвиге. Али поред писменог текста повластица, важно је како су се оне примјењивале у пракси. Оно што као прво пада у очи јесте стална борба са царинско-трошаринским властима. Заиста изненађује колико су много пута Пераштани били присиљени да улажу жалбе и полажу новчане депозите, јер им фискални и трошарински органи нису хтјели признати право на тако широке привилегије. Али они су се упорно жалили, вишим инстанцама, узимајући адвокате, и редовито су добијали парнице и депоновани новац. Такви се спорови срећу нарочито у вези с извозом уља, вина, сардела и сира у Венецију, Фервињано, Удине, Пиран, Палму Спину, Кефалонију и Крф. Посебно се у документима спомиње преважање вина из Пуље и из Жиљана са Пељешца. Године 1625. Сенат је привео крају тај низ скупих

³⁷ Исто, стр. 108 и 113—114.

судско-административних поступака по разним судовима и за спорове такве врсте одредио као надлежан Магистрат пет савјетника за трговину. Из свих тих спорова Пераштани извлаче изненађујући повољне резултате. Јер ако су им се покушале ospорити чак и основе привилегија, догађало се да су они својим жалбама често постизали још и више него што им је привилегија стварно давала. Тако се нпр., у пракси прелазило преко основних ограда којима су 1623. год. биле прецизиране привилегије, те се тако долазило до оних ранијих, скоро неограничених, привилегија. Само по себи је схватљиво од каквих је практичних користи све то било за перашку трговину.³⁸ А то је и довело до најширег бављења поморством. Прва вијест о броју перашких бродова је из 1512. године. Према млетачким изворима, Пераст је тада имао 60 бродова, али сасвим малених, од 100 до 800 стара. Са таквим бродовима Пераштани су путовали у Пуљу, турске луке и друга мјеста, превозећи житарице.³⁹ Затим 1528. год. Грити даје драгоцјене податке да је Пераст „од прије неколико година“ створио своју трговачку флоту од 32 већа или мања брода, која мјештанима доносе добре приходе, како се рачунало, од 20.000 дуката. Дакле, овдје се већ спомињу и већи бродови. Пераштанима, наводно, доноси поморска трговина много дуката јер „више пута удвостручују новац“.⁴⁰ Нешто касније, 1553. год., према запажању Ђустинијанија „сви су Пераштани морнари или патруни добрих бродова“. Нека је та генерализација тада нешто и преувеличана, али нам је значајан и истовремени податак провидура П. Донатија да је тада у Перасту било 347 мушкараца. И которски провидур Барбаро констатује да 1596. год. Пераштани посједују 50 бродова. Затим је сачуван податак да је 1616. год. било два валијуна и 46 бродова, којима се житарице возе за Далмацију и Истру. Године 1622. број једрењака се пење на 60, од којих неки имају носивост од 400 бачава. За трећу деценију XVIII ст. постоји званичан извјештај кап. А. Шилопија са добром спецификацијом од 37 већих бродова. Неслагасност са перашким изворима, у којима се тај број касније пење чак до 100 бродова, долази отуда што су се понекад рачунавале и најмање јединице.

На албанском подручју Пераштани су створили чврсте трговачке везе, нарочито у Драчу, тргујући посебно вуном и житом. Навикнути на свој искључиви монопол и велике зараде, они су пристизали свакодневно и били спремни да свој повлашћени положај бране топовима и физичком принудом. То се нпр. десило 1692. год. Которанину Луки Марћелу, када је, под при-

³⁸ Милош Милошевић, *Неки аспекти поморске привреде Боке Которске у доба млетачке владавине (1420—1797)*, Поморски зборник ЈАЗУ II, Загреб 1962, стр. 1808.

³⁹ Archivio di Stato di Venezia, Senato Mar III R. 17 од 19. V 1912. год.

⁴⁰ Шиме Љубић, *Commissiones et relationes Venetae*, MSHSM II, Загреб 1877, стр. 48.

тиском два брата Бујовића и уперених топовских цијеви, морао до задње вреће искрцати у Драчу већ натоварени терет. То се дешавало и француским бродовима који су почели пристизати у Драч. Марко Мартиновић је скоро физички напао француског конзула Ф. Конта (Compte). Занимљиво је како су Пераштани овакав насилни став у једној турској луци бранили и у једном званичном писму своје општине. А то доказује дубоку укоријењеност трговине на том подручју. Капетан Вицко Бујовић пише турском царинику: „Ви добро знате да је драчка лука била у вијек наша, по цијену наших живота, као и то да ми хоћемо и намјеравамо је задржати као такву, све докле ико од нас буде остао у животу“ Пошто су сукоби бивали све чешћи, није чудо да је Контарини морао тражити да се заштите француски бродови од насиља Пераштана.⁴¹

Пераштани су за неку врсту монопола трговине с албанским житарицама имали основа у дукалим;а од 1597, 1630. и 1666. год., па чак и током кандијског рата. Власти су им одобравале и изградњу већих бродова. Године 1720. и 1721. трговина је у даљем успону. Као и против француске конкуренције, Пераштани оштро наступају и против аустријске. Много се путује у грчке луке. У другој половини XVIII ст. са млетачком флотом у Петроград улази перашки капетан Смећа.

Трговина с Пуљом присутна је у XVI и XVII ст., тако да је Пераштанима, Будванима и Паштровићима, у вези са шпанском инвазијом Јадрана 1617. год., морало бити забрањивано да тамо превозе и ратни материјал, а посебно коње и дрвну грађу.⁴²

Перасту је почетком XVIII ст. велику штету почела наносити улцињска поморско-трговачка конкуренција, Према тврђењу млетачког конзула у Драчу, прве двије деценије ишло је за Венецију 16.000 до 18.000 тавара робе (кордованске коже, памука, воска, дувана), а око 1725. год. само 4—5 бродова. Конзул је 1732. год. бильежио да је раније стизало 10 до 12, а тада само двије млетачке лађе.

Код анализа непотпуно сачуваних путних исправа Пераста из прве половине XVIII ст. види се да су перашки једрењаци најчешће повезивали извозне центре Албаније са увозним потребама Далмације, Истре, отока и др. нарочито у погледу житарица. Зато је, макар и у тако оскудно сачуваном архивском материјалу од десетак година,⁴³ преко стотину регистраних пу-

⁴¹ Славко Мијушковић, *Француско-перашки сукоби око драчког тржишта крајем XVII и почетком XVIII вијека*, ГПМК X, 1962, 313—321.

⁴² Вук Винавер, *Турска и Дубровник у доба шпанске инвазије Јадранског мора (1617—1619)*, Историјски гласник 1—4, Београд 1952, стр. 30.

⁴³ Сачувани су подаци из различитих деценија прве половине XVIII ст. и то из 1705, 1714—15, 1719—21, 1732. и 1733—36. године, у укупном временском трајању од нешто преко 8 и по година. (Милош И. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Пераста у првој половини XVIII вијека*, ГПМК VII, 1958, стр. 91).

товања са празним бродовима упућено за Албанију, а још посебно за Драч преко 20. На саму Далмацију и Истру отпада око 280 путовања, са главним артиклима пшеницом, кукурузом, јечмом и просом. Сама Венеција је у овим исправама веома мало заступљена (свега петнаестак пута). Далеко су више заступљена путовања са неким другим лукама, нарочито јужне и средњегиталијанске обале и Грчке (»Sottovento«, Лепант, Сенигалја, Мореја, Ђенова, Кипар, Анкона и сл.). Поред житарица, превози се, иако у мањем обиму, смола, вино, вуна, корњаче, рујевина, сухо браваље месо, сир, дуван, уље, кријеп и сл.

Пут којим је Прчањ доспио до привилегија и развио своју поморску трговину везан је за превоз поште. У ствари, почело се тиме да су млетачке власти још крајем XVI ст. уочиле да су прчањске фелуке, фусте и гаете веома брзе: Први је провидур Алвизе Тиеполо 1593. год. уочио да државне лађе стижу неколико дана касније од прчањских.⁴⁴ На основу тога су, изгледа, млетачке власти одлучиле да прчањским превозним средствима обављају поморски поштански саобраћај. Да су Прчањани успјешно одговорили захтјевима, иако су млетачке потребе биле велике, има добрих доказа. Ријеч је о важној дукали из 1625. год. којом се Прчањани награђују за протекло „вјерно и плодносно залагање. у пренашању државне поште“. Облик те награде важан је за будућу искуљчиво поморску оријентацију насеља, јер становнике Прчања ослобађа дотадашњих јавних обавеза разних мануелних радова. Тиме је у ствари стечен статус поморског насеља, везан са дужностима поморског карактера. На тај су начин сви становници Прчања од 1625. год. били ослобођени да на „државним радовима служе као радници“, а потицани су да са још више елана наставе вршење поштанске службе на Јадрану. За Млетачку Републику то је било веома важно, јер је цариградска пошта, која је стизала копненим путем, налазила на Прчању увијек спремне и биране поморце и бродове, са девет људи посаде, да у свако доба крену и за 15 до 20 дана, једрећи и веслајући, превале оних 400 миља до Венеције. За то су Прчањани, осим плате,⁴⁵ стицали важне привилегије, а од 1704. год. добили су и засебну општину. Становници Прчања су приликом увоза у Венецију били ослобођени царине на лојанице, сухе укљеве и слане јегуље, а за „каштрадину“ нису плаћали царину на подручју цијеле млетачке државе. Да је то врло брзо економски јачало Прчањ казује податак ванредног провидура Филипа Болду да је 1650. год. Прчањ више пута помагао Котору у оскудици. И само насеље се шири, а његов углед расте тако да су између 1630. и 1671. год. тројица Прчањана били адмирали Которске морнарице. Посебну дозволу да га могу про-

⁴⁴ Нико Луковић, *Поштански саобраћај на Јадрану*, ГПМК IV, 1955, стр. 40.

⁴⁵ Патрун је примао 6—10, а морнари 4—8 дуката и 900 либара двоупека. Исто, стр. 43.

давати „каштрадину“, сир, уље и лојане свијеће на „Славенском тргу“ у Венецији „између два моста“ добили су Прчањани 1688. год., а за сухо месо били су ослобођени и трошарине.⁴⁶

Прчањска поморска трговина је на тим основама, упоредо са Добротом, током XVIII ст. достигла свој релативно високи степен. Број бродова се према документима може само донекле пратити. По извјештају кап. Ивана Луковића из 1729. год. Прчањ је тада имао укупно 22 брода. Око четврт стољећа касније (1755. год.), млетачка статистика наводи 35 бродова, 130 морнара и два поморска официра. А према регистру који се између 1764. и 1797. год. водио на Прчању, у том је периоду било 35 патентираних бродова,⁴⁷ док број осталих, мањих типова није могуће са сигурношћу одредити. То се иначе поклапа са статистичким подацима генералног провидура Гриманија из 1758. год., који исто наводи 35 бродова, два капетана и 130 морнара. Најзад, према млетачком попису патентираних бродова из 1790. год., Прчањ је имао 22 једрењака.

Прчањани су највише трговали црногорским и грчким сиром, лојаницама, маслиновим уљем (из Боке и Грчке), сухим брављим месом, сухим укљевама и др. Највише се тргује са лукама Леванта, Пуљом, Анконом, Венецијом и др. Неке трговачке куће имале су своје приватне подружнице на Крфу и Коринту.

Доброта је почетком 1717. год. добила статус поморског насеља и од тада је почела да се снажније трговачки развија. Али то не значи да и раније није било трговачких активности. Баш у том основном документу о статусу изрично се каже да је ранији развој поморства био толики да је насеље, иако административно сврстано у земљорадничко, стварно било постало поморско. Али не би само бродовље и поморски кадар били довољни да се Доброта ослободи обавезе мануелних радова, обавезних за земљорадничка насеља. Ту су, слично Перасту, а према досљедној политици Републике, биле неопходне и заслуге на бојном пољу. Нарочито се спомињу битке код Царина, Попова, Бара и Улциња, што ће Доброти донијети ранг посебне општине.

У сачуваним путним исправама из прве половине XVIII ст., иако је то грађа без правог континуитета и са доста празнина, наилазимо на стотинак имена поморских трговаца из Доброте, који у својству патруна и капетана организирају и руководе трговачким путовањима. Неке су од истакнутих породица имале и сталне трговачке представнике у Венецији и Драчу. Према званичном извјештају из 1729. год., Доброта је од већих бродова имала 21 једрењак, и то: 12 тартана (од 200 до 1.400 стара), три трабакула (са око 150 стара), један фрегадун, једну брацеру, једну малу тартану, барке и гаете.

⁴⁶ Нико Луковић, *Једна ријетка рукописна књига из архива бивше општине Прчањ*, ГПМК XV, 1967, стр. 187—188.

⁴⁷ Нико Луковић, *Прчањско бродарство XVIII вијека*, ГПМК V, 1956, стр. 107.

Карактер трговине је мјешовит. Велики дио представља транзит, најчешће са путовањима из Албаније за Венецију. Али је и извозни елемент од великог значаја. Поред црногорског сира, трговало се и морејским и патраским сиром, затим месом (посебно „каштрадина“, говеђе, свињетина и шунке), уљем, лојаницама, рибом (сухе укљеве и слане рибе), смолом, воском, дуваном, сухим смоквама, сјеменом од лана, „расадом“, катраном, вуном и вином. Осим у Венецију, често се путовало за Далмацију, на отоке, док су јужна и средња Италија и Грчка мање заступљене.⁴⁸

Сир је постао нарочито важан артикал после 1672. год., када Бокељи, осим црногорског сира (»morlasso«), преузимају и превоз грчког сира (»moriotto«). Карактеристичне су цифре с краја XVIII ст., када је у Венецију просјечно годишње долазило више од 80 бродова натоварених сиром. Прчањ и Доброта се позивају на званичну документацију и царинске књиге, тврдећи да је, нпр., већ током првих десет мјесеци 1784. год. стигло 79 бродова натоварених сиром, а једног мјесеца чак 12 бродова. То је забрињавало Републику, јер се није радило само о експанзији у граду Венецији него и о господарењу „у градовима, трговачким центрима и свим селима на цијелом подручју млетачке владавине“.⁴⁹ То је изазивало сукобе са венецијанским братовштинама, гдје се и капитал Бокеља почео инфилтрирати.

Најзад и у Столиву, током укупно 16 год. из разних деценија прве половине XVIII ст., среће се око 170 помораца који организују преко 400 трговачких путовања. Правци кретања столивске трговине су исто повезивање албанског тржишта са Далмацијом и Истром. У овој транзитној трговини Венеција се рјеђе спомиње.⁵⁰

На крају, како произлази из свега реченог, јасно је да млетачка економска политика у Боки није могла да усaglаси своје начелне и теоретске ставове са практичним остварењима. И зато се, умјесто Млетака, као трговачког циља путовања, веома често срећу друге области и градови. Разлози за то били су, како смо већ видјели, различити и бројни. Без претензија да се наброје сви ти моменти, који су изазивали дилеме млетачке економске политике, и да се са сигурношћу постави неки тачан редосљед њиховог стварног утицаја, може се рећи да је до раскорака између принципијелних и практичних ставова Републике долазило:

1) због објективних историјских неприлика, нарочито рата, несташице и глади;

⁴⁸ Милош Милошевић, *Носиоци поморске привреде Доброте прве половине XVIII вијека*, ГПМК VIII, 1959, стр. 99, 108, 119—120.

⁴⁹ *Исти*, *Прилози трговачким везама бокељских помораца са млетачким тржиштем*, ГПМК IV, 1956, стр. 75.

⁵⁰ *Исти*, *Поморска привреда Столива и њени носиоци у првој половини XVIII стољећа*, ГПМК X, 1962, стр. 119 и 121.

2) због жеље Републике да коикретним олакшицама на-гради неко за њу важно залагање појединих поморских центара и да им зато омогући економско јачање. Постоји само привидна контрадикција између фаворизирања поморских насеља и млетачке политике дириговане привреде. У ствари, латентно је скоро стално присутно и једно и друго. Историјски токови утицали су на Републику да некада више а некада мање ублажава или поштрава своје ставове, потенцира сада једно сада друго, или за неко вријеме мијења политику;

3) због великог цвјетања кријумчарења, што је заправо великим дијелом представљало облик отпора крајње неповољним законским прописима обавезе прве понуде Венецији;

4) због промјена самог млетачког става, било из начелних разлога или у самој пракси. До овог другог је могло доћи и свјесним прихватањем неке нове политике у пракси, за неко вријеме, али и због немара и поткупљивости одговорних службеника за прикупљање царина, контролу путовања и кажњавања преступника, као и несналажењем службеника у великом броју нормативних прописа и привилегија.

У овом тренутку истраживања није још могуће поставити неку сигурну периодизацију када су и колико дуго стицали превагу једни или други моменти. А често је истовремено утицало више ствари. Иако се у архивским списима понекад јасно запажа заштравање или попуштање.

Свакако, јасно је присутна еластичност Републике, која понекад, насупрот начела и теорија, добро процјењује и прихваћа реалне токове, а понекад, једноставно, није у могућности да им се супротстави.

Miloš Milošević

DILEMMES DE LA POLITIQUE ÉCONOMIQUE DE LA REPUBLIQUE DE VENISE VERS KOTOR ET LES AUTRES ABITATS DE LA BOUCHE DE KOTOR

R é s u m é

Ayant en vue les actes normatifs et les directives des autorités vénétiennes, l'auteur explique les faits et la base de la politique économique dans la République de Venise concernant l'obligation légale de la première offre des marchandises à la ville de Venise et une favoritisme net protectionnisme de la métropole.

Il souligne également les exemples des modifications des attitudes de principe au courant de XVe siècle qui parlaient d'une existence des divers entendements à l'intérieur des organes du pouvoir vénétien. L'auteur particulièrement s'arrête sur une séance du Conseil de Quarant qui

a eu lieu en 1524 an et qui fut consacrée à Kotor et où s'enflamma un conflit sur la question de la politique vers la commerce maritime de Kotor.

A côté des attitudes légitimes, l'auteur expose aussi la documentation des archives sur les voyages commerciaux au courant de temps entre XVe et XVIIIe siècle. On peut constater là aussi que les principes proclamés sur l'économie vénétienne dirigée ne s'appliquaient pas toujours. L'auteur étudie parallèlement les causes des chancelléments des principes.